

L'US D'AN EN L'OBRA DE SÒFOCLES.
"AN COM A INDICADOR DE POTENCIAL DE PASSAT/IRREAL
(I)

Jordi Cors i Meya

ABSTRACT

The author, in an introductory part, presents the uses of ἄν in the complete works of Sophocles (seven tragedies and fragments), including the uses of ἄν from corrections or conjectures. Then, in the first part, he deals with the uses of ἄν beside the verb in the indicative mode. Finally, in the second part, he analyses, in five separate groups, the cases of past potential.

El recurs de l'ἄν és molt ric en possibilitats expressives i, d'això, la utilització que en fa Sòfocles constitueix una clara prova, unida a tantes d'altres, del seu domini dels mecanismes que contribueixen a fer de la llengua una eina precisa al servei d'una producció literària i poètica de gran qualitat. En les meves sovintejades lectures de Sòfocles, tant les personals com les destinades a la docència, aquest era un aspecte de la llengua sofòclia que sempre m'havia admirat. A poc a poc, doncs, i atesa la manca d'estudis específics recents dedicats a un tema que cada vegada em semblava de més interès, gairebé sense adonar-me'n em vaig veure immers en una àmplia recerca de textos, que aviat vaig decidir que fos el més exhaustiva possible, amb l'objectiu d'abordar una anàlisi detinguda de l'ús de la partícula ἄν en el conjunt de l'obra de Sòfocles.

Acabo d'apuntar la mancança d'estudis específics relatius a aquesta qüestió concreta, bé que caldria afegir que des d'un punt de vista més genèric trobem, en canvi, una relativa abundància de síntesis sobre la partícula ἄν i la seva sintaxi dins les grans obres de gramàtica grega¹ i, així mateix,

¹ Efectivament, el tema ha estat tractat amb amplitud i profunditat en les obres gramaticals més generals: GOODWIN, W. W. G., *Syntax of the moods and tenses of the Greek verb*, Londres 1889; GILDERSLEEVE, B. L. G., *Syntax of Classical Greek*, Nova York 1900-1911, 2 vols.; KÜHNER, R. - GERTH, B., *Ausführliche Grammatik der griechische Sprache: Satzlehre*, 2 vols., Leverkusen⁴ 1955 (rp. de 1897); WACKERNAGEL, J., *Vorlesungen über Syntax*, 2 vols., Basel² 1926-1928 (³1981); SCHWYZER, E. - DEBRUNNER, A., *Griechische Grammatik*, vol. 2: *Syntax und syntaktische Stilistik*, München⁵ 1988; HUMBERT, J., *Syntaxe grecque*, París² 1954; SMYTH, H. W., *Greek Grammar*, rev. per G. M. Messing, Cambridge, Mass. 1959; BRANDENSTEIN, W. B., *Griechische Sprachwissenschaft*, vol. 3: *Syntax*, Berlín 1966; DELAUNOIS, M., *Essai de Syntaxe grecque*

tenim a l'abast força monografies o treballs de recerca que en donen una visió global o bé que toquen punts relacionats amb aquesta temàtica². De fet, però, l'únic treball recent específicament sobre l'äv en Sòfocles està constituït per alguns capítols que Moorhouse hi dedica en la seva excel·lent sintaxi, tanmateix no d'una manera directa, sinó dins el marc més ampli de l'estudi dels distints modes i de diverses clàusules subordinades, sobretot les condicionals³. Anteriorment, ens hem de remuntar al lèxic d'Ellendt, per més que no es tracta d'un estudi sintàctic, sinó d'una llista pròpia d'un diccionari, d'altra banda minucios i ben elaborat⁴.

classique. Réflexions et recherches, Brussel·les-Louvain 1988; ADRADOS, F.R., *Nueva sintaxis del griego antiguo*, Madrid 1992; MEIER-BRÜGGER, M., *Griechische Sprachwissenschaft*, Berlín-Nova York 1992, 2 vols. Tracta també succintament d'aquesta qüestió en general, encara que l'obra no abordi la sintaxi de la frase i la subordinació, ALFAGEME, I.R., *Nueva gramática griega*, Madrid 1988. A més, des d'un punt de vista més específic, BERS, V., *Greek Poetic Syntax in the classical Age*, New Haven-Londres 1984, tot i que restringeix l'exposició de l'äv a la seva relació amb el subjuntiu i l'optatiu. Finalment, per les seves connexions amb la sintaxi posterior, no podem deixar de citar CHANTRAINE, P., *Grammaire homérique*, vol. 2: *Syntaxe*, París 1953.

² VEUGE, p.e., CHASSANG, A. - GEORGE, R., *Syntaxe de äv*, París 1967; BASSET, L., «Valeurs et emplois de la particule dite modale en grec ancien», *Kühner-Colloquium* (Amsterdam 1988) 27-37; BRUNEL, J., «Les périodes conditionnelles du grec et le problème de l'optatif», *BSL* 75 (1980) 227-266; CAMERER, R., «Die Behandlung der Partikel äv in den Schriften des Apollonios Dyskolos», *Hermes* 93 (1965) 168-204, i «Über den 'emphatischen Grundwert' der Partikel äv», *Glotta* 46 (1968) 106-117; CRESPO, E., «Infinitivo modal sin äv en griego», *Apophoreta M. F. Galiano I*, Madrid 1984, 67-73; DUNKEL, G.E., «Jacob Wackernagel und die idg. Partikeln *só, *ke, *kem und *an», *Kolloquium Basel* (Wiesbaden 1990), 100-130; DELAUNOIS, M., «Contribution à l'étude de la notion de possible du passé en grec classique», *LEC* 44 (1975) 5-19; ELFERINK, L. J., *De potentialis in het Grieks*, Den Haag-Sheveningen 1968; FORBES, K., «The relations of the particle äv with κε(v) κα κων», *Glotta* 37 (1958) 179-182; HOUBEN, J. L., *The conditional sentence in ancient Greek*, tesi doct., Princeton University, New Jersey 1976; HULTON, A. O., «Av with the future: a note», *CQ* 7 n.s. (1957) 139-147; KRISCHER, T., «Die Rolle der irrealen Bedingungssätze in der Geschichte des griechischen Denkens», *Glotta* 57 (1979) 39-61; LANDRETH, M. C., «The Position of the Particles äv and κε(v) in Pindar», *Eranos* 76 (1978) 13-18; LEE, D. J. N., «The Modal Particles äv κε(v) κα», *AJPh* 88 (1967) 45-46; MCKAY, K. L., «Repeated Action, the Potential and Reality in Ancient Greek», *Antichthon* 15 (1981) 36-46; MOORHOUSE, A. C., «Av with the future», *CQ* 40 (1946) 1-10, i «A reply on äv with the future», *CQ* 9 n.s. (1959) 78-79; MUÑOZ VALLE, I., «Las oposiciones entre el optativo y el indicativo modal en griego antiguo y tres pasajes de la *Odisea*», *Emerita* 38 (1970) 95-111; PINO CAMPOS, L. M., «Períodos condicionales griegos. Estudio crítico», *Eclás* 31/96 (1989) 75-95; POIRIER, M., «Subjonctif et optatif en grec ancien classique. Pour une meilleure approche de la distinction entre éventuel et potentiel», *REG* 92 (1979) XIII-XIV; SANSPEUR, C., «Le potentiel en Grec», *LEC* 31 (1963) 43-51; STEF, A. F., *L'évolution de la période conditionnelle grecque depuis la parataxe jusqu'à l'hypotaxe*, Bucarest 1973; WAKKER, G. C., «Potential ad Contrary-To-Fact Conditionals in Classical Greek», *Glotta* 44 (1986) 222-246; ZUCCHELI, B., «äv con participio nella prosa antica e nell'uso tucidideo», *RIL* 97 (1963) 421-440.

³ MOORHOUSE, A. C., *The syntax of Sophocles*, Leiden 1982; cf., esp., pp. 214-217, 222-236, 248-254, 277-300, 310-311.

⁴ ELLENDT, F. - GENTHE, H., *Lexicon Sophocleum*, Hildesheim 1965 (rp. de 1872; 1835); cf. pp. 43-51.

Ara bé, les dues obres específiques acabades d'esmentar demanen, en el segon cas, una profunda revisió i actualització⁵ i, en el primer, una major aportació de textos com a base per completar i precisar la síntesi que ofereix⁶.

A partir, doncs, d'aquestes constatacions i d'acord amb el que s'ha comentat més amunt, he optat per fer una recerca exhaustiva de les incidències d'ǎv en tota l'obra conservada de Sòfocles. Això ha estat dut a terme concretament aplegant tots els casos d'ǎv en els quatre editors més recents de les tragèdies conservades completes d'aquest autor atenès⁷ i en dos dels editors més recents dels fragments conservats de la resta de la seva obra⁸. A més, a través dels aparats crítics, s'han aplegat també totes les incidències no recollides per aquests editors en els seus textos, tant si consten en els manuscrits o en algun escoli com si són el fruit de correccions o conjectures dels filò-

⁵ L'any de la seva publicació ja fa pensar-ho, car ha passat més d'un segle des de la segona edició. Tanmateix s'ha de reconèixer d'entrada l'ingent esforç realitzat amb els mitjans d'aquella època: esmenta directament, amb gran cura i normalment amb molta precisió, gairebé el 90% de les incidències d'ǎv en l'obra de Sòfocles editada en el seu temps. Aquest percentatge queda reduït fins a menys del 80% si comparem les citacions d'Ellendt - Genthe (480 aproximadament) amb les que ara hem trobat a partir de les edicions actuals, com veurem més endavant (623 casos); en concret, pel que fa als fragments, n'utilitza uns 25, mentre que ara n'han sortit 66; tampoc no empra almenys una vintena de conjectures o correccions de filòlegs que també s'han recollit pel seu interès, tot i que en fa servir algunes altres. Finalment, respecte del contingut del seu esquema i exposició, val a dir que és molt acceptable, bé que són discutibles algunes subdivisions i classificacions i, sobretot, certes explicacions tedriques, com, p.e., la de «justificar» que ǎv acompanyi els participis (4 dels 5 que admet, malgrat que ara n'hem trobat 7) perquè es tracta de participis completius (paral·lelament al que s'esdevé quan acompanya els infinitius, segons remarca al principi); però, de fet, dels quatre participis només un és completiu (PH 407), mentre que els altres tres (OT, 11; OC 761, 965) no ho són ni de bon tros i s'expliquen d'altres maneres (genitiu absolut el primer, i equivalents a oracions de relatiu els dos últims).

⁶ L'obra està molt ben feta, està al dia bibliogràficament i presenta una labor de síntesi preceidida de la corresponent anàlisi dels punts objecte de discussió. Respecte de l'ǎv, però, li falta informació, probablement perquè no ha trobat treballs monogràfics que li facilitessin les dades. A tall d'exemple, pel que fa als usos d'ǎv amb indicatiu, cita i fa servir uns 20 casos, la cinquena part dels que podria utilitzar. Ara bé, a part d'algunes classificacions discutibles, degudes possiblement a la manca ja comentada de suficient informació, val a dir que dissenyo de la seva exposició de la sintaxi de l'ǎv principalment per motius formals i no pas de contingut, en particular perquè està realitzada de manera massa dispersa, tot i que està ben enquadrada en els corresponents capítols, i es fa, doncs, difícil de seguir per tal d'obtenir-ne una visió de conjunt; sobretot a causa de l'absència d'un índex de mots grecs, resulta, a més, excessivament laboriosa la localització de tots els casos d'ǎv comentats.

⁷ DAIN, A. - MAZON, P. (eds.), *Sophocle*, 3 vols., Paris 1955-1960 (1967-1968); DAWE, R. D. (ed.), *Sophocles, Tragoediae*, 2 vols., Leipzig ²1984-1985 (1975-1979); LLOYD-JONES, H. - WILSON, N. G. (eds.), *Sopoclis Fabulae*, Oxonii 1990; PEARSON, A. C. (ed.), *Sophoclis Fabulae*, Oxonii 1967 (rp. de 1928; 1924).

⁸ NAUCK, A. (ed.), *Tragicorum graecorum fragmenta*, Hildesheim 1964 (rp. de ²1889; 1856); RADT, S. (ed.), *Tragicorum Graecorum Fragmenta. 4. Sophocles*, Göttingen 1977.

legs. Solament s'han exclòs, en principi, els *äv* repetits (és a dir, els segons *äv* d'una construcció) que ho serien només a causa d'una correcció o conjetura que no ha arribat a ser recollida en el seu text, encara que sí en l'aparat crític, per cap dels quatre, o dels dos, editors (per exemple, OT 1348; PH 701; frag.524, 7). S'ha d'advertir finalment que hi consten tots els textos on surt *äv* sol o participant en algunes crasis (concretament, amb *ä*, *καί*, *μέντοι*, *τοι*). Més endavant, en tractar d'*äv* + subjuntiu, s'hi afegiran altres casos d'*äv* en composició amb conjuncions (com ara *εἰ*, *ὅτε*, *ἐπειδή*).

El resultat han estat 623 textos que contenen almenys un *äv*, dels quals 55 el tenen repetit dues vegades i 3 l'hi tenen tres vegades. Començaré per donar la llista completa d'aquests textos, precedida per unes breus observacions explicatives dels signes utilitzats.

D'entrada s'ha de fer constar que, en aquesta primera llista, només hi figuren els versos precisos que inclouen algun *äv*, deixant a part de moment el context. Si algun vers surt dues vegades significa que s'hi han trobat dos *äv*, però independents l'un de l'altre, pertanyents a construccions diferents. A més, darrera el número d'un vers, un 2 o un 3 volats indiquen, respectivament, que en la mateixa construcció sintàctica l'*äv* es repeteix dues o tres vegades, fet que sovint comporta que la citació s'amplii fins al vers o dos versos següents (amb *s* o *ss*) si és allí on es dona la repetició esmentada de l'*äv*.

Finalment, l'equivalència dels signes que hi ha davant de la sigla identificadora de la tragèdia o del número indicador del fragment (segons la numeració de Radt) és la següent:

- + l'*äv* figura en algun(s) *manuscrit(s)*, però *no* ha estat recollit en el seu text per cap dels 4/2 editors (12 casos: 1,92%)
 - * l'*äv* és una *conjectura o correcció* d'algun filòleg i ha estat recollit en el seu text almenys per un dels 4/2 editors (16 casos: 2,56%)
 - l'*äv* és una *conjectura o correcció* d'algun filòleg, però *no* ha estat recollit en el seu text per cap del 4/2 editors (21 casos: 3,37%)
 - l'*äv* figura en algun(s) *manuscrit(s)*, però els editors només n'usen una *lliçó corregida* o n'admeten una senzilla inversió (5 casos: 0,8%)
 - +* *^o els signes corresponents es refereixen a un 2^a *äv* pertanyent a la mateixa construcció sintàctica (respectivament, 5, 2 i 3 casos: 0,8%, 0,32% i 0,48%)
 - #* #- *conjectura o correcció innecessària*: en un lloc on no caldria perquè es pot considerar *cas especial sense äv*, del qual tractarem després (senyals casos: 0,16% + 0,16%)
- cap signe* l'*äv* figura en algun(s) *manuscrit(s)*, i ha estat recollit en el seu text almenys per un dels 4/2 editors (557 casos: 89,4%)

D'aquests signes, podem oferir-ne un quadre, com a resum:

	<i>en mss.</i>	en text d'al- gun editor	conj. o correcc. \ (inversió)
cap signe	sí	sí	
+ / +'	sí /sí 2 ⁿ	no /no 2 ⁿ	
* / *'		sí /sí 2 ⁿ	sí /sí 2 ⁿ
-		no	sí
o / o'	sí /sí 2 ⁿ	sí /sí 2 ⁿ →	sí\(\sí) /sí\(\sí) 2 ⁿ
#*		sí	sí <innec.>
#-		no	sí <innec.>

Primera llista: tots els casos d'ǎv en Sòfocles

	AI, 0015	AI, 0524	AI, 1075	AN, 0080
	AI, 0045	AI, 0525	AI, 1077	AN, 0176
o	AI, 0082 ²	AI, 0526	AI, 1078	AN, 0185
	AI, 0086	AI, 0526	AI, 1078	AN, 0187
	AI, 0088	AI, 0534	- AI, 1082	AN, 0215
	AI, 0088	AI, 0537 ²	AI, 1085'	AN, 0218
	AI, 0107	AI, 0551	AI, 1086	AN, 0236
	AI, 0108	AI, 0571	AI, 1093	AN, 0240
	AI, 0119	AI, 0655	AI, 1117	AN, 0260
	AI, 0155	AI, 0657	AI, 1117	AN, 0308
	AI, 0155 ^{2s}	AI, 0691	AI, 1119	AN, 0314
	AI, 0160	AI, 0715	AI, 1122	+ AN, 0390 ²
	AI, 0170	AI, 0767	AI, 1123	AN, 0444
*	AI, 0182	AI, 0778	AI, 1130	AN, 0466 ^{2ss}
	AI, 0185	AI, 0810	AI, 1137	AN, 0476
	AI, 0213	+ AI, 0812	AI, 1144 ²	AN, 0502
	AI, 0218	AI, 0816	AI, 1148	AN, 0505
	AI, 0263	AI, 0879 ²	AI, 1184	AN, 0552
	AI, 0265	+ AI, 0886	AI, 1229	AN, 0563
	AI, 0345	AI, 0917	AI, 1246 ^{2s}	AN, 0584
	AI, 0377	* AI, 0921	AI, 1262	- AN, 0605
	AI, 0378	AI, 0950	AI, 1305	AN, 0646
	AI, 0388	AI, 0963	+ AI, 1330 ²	AN, 0652
	AI, 0408	AI, 0969	o AI, 1339 ²	AN, 0668
	AI, 0411	AI, 1009	AI, 1342	AN, 0669
	AI, 0430	AI, 1037	AI, 1344	AN, 0670
	AI, 0444	AI, 1042	AI, 1369	AN, 0680 ²
	AI, 0448	AI, 1051	AI, 1371	AN, 0686
	AI, 0456	AI, 1058 ^{2s}	AN, 0035	AN, 0687
	AI, 0469	AI, 1060	AN, 0040	AN, 0731
	AI, 0477	AI, 1068	AN, 0069	+ AN, 0734
	AI, 0518	AI, 1073 ^{2s}	AN, 0069 ^{2s}	AN, 0739

° AN, 0747	EL, 0637	EL, 1507	OC, 0780 ²
AN, 0755	EL, 0660	OC, 0013	OC, 0796
AN, 0773	EL, 0697 ²	OC, 0041	OC, 0798
AN, 0884 ²	EL, 0756	* OC, 0042	OC, 0815
AN, 0905 ² ss	EL, 0773	OC, 0045	OC, 0826
AN, 0909	EL, 0797	OC, 0048	* OC, 0861
AN, 0912	EL, 0799	OC, 0070	OC, 0882
AN, 0926	* EL, 0800	OC, 0072	OC, 0906
AN, 0952	EL, 0875	OC, 0074	OC, 0909
AN, 1057	#* EL, 0914	OC, 0098	OC, 0921
AN, 1108	EL, 0943	OC, 0114	OC, 0924
AN, 1156	EL, 0946	OC, 0126	OC, 0927
AN, 1157	EL, 0993	OC, 0146	OC, 0942
AN, 1171	EL, 1022	OC, 0189	OC, 0951
AN, 1194	EL, 1081	* OC, 0205	OC, 0956
AN, 1244	* EL, 1082	- OC, 0230	OC, 0965
AN, 1339	EL, 1103 ²	OC, 0252	OC, 0966
EL, 0025	EL, 1189	OC, 0252	OC, 0971
EL, 0041	EL, 1203	OC, 0256	OC, 0977 ²
EL, 0105	EL, 1254	OC, 0272	OC, 0993
EL, 0226	° EL, 1260 ² s	OC, 0391 ²	OC, 0994
EL, 0249	EL, 1279	OC, 0403	OC, 0996
EL, 0258	EL, 1281	OC, 0405	OC, 0999
EL, 0312	+ EL, 1287 ²	OC, 0425	OC, 1041
EL, 0314	EL, 1292	OC, 0426	OC, 1076
EL, 0323	EL, 1304	OC, 0431	OC, 1100
EL, 0333 ² s	EL, 1305	+ OC, 0451	OC, 1110 ² s
EL, 0348	EL, 1313	OC, 0491	OC, 1132
EL, 0353	EL, 1316	OC, 0492	OC, 1166
EL, 0359	EL, 1320	OC, 0501	OC, 1168
EL, 0365	EL, 1320	OC, 0507	- OC, 1172
EL, 0373	EL, 1324	OC, 0560	OC, 1174
EL, 0377	EL, 1325	* OC, 0565	OC, 1197
EL, 0394	EL, 1332	OC, 0575	OC, 1218
EL, 0413	EL, 1344	OC, 0580	OC, 1229
EL, 0439 ² ss	EL, 1372 ²	OC, 0590	OC, 1332
- EL, 0517	EL, 1436	OC, 0602	° OC, 1351
EL, 0548	EL, 1437	OC, 0606	OC, 1361
EL, 0555	EL, 1447	OC, 0631	OC, 1366 ²
EL, 0557	EL, 1448	OC, 0647	+ OC, 1407
EL, 0558 ² s	EL, 1450	OC, 0651	* OC, 1418/9
EL, 0583	EL, 1457	- OC, 0664	OC, 1439
EL, 0591	EL, 1483	OC, 0725	OC, 1457
EL, 0605	EL, 1485	OC, 0748	OC, 1488
EL, 0615	EL, 1489	OC, 0760	OC, 1528 ³ s
EL, 0627	EL, 1491	OC, 0761	OC, 1535
EL, 0633	EL, 1496	OC, 0764	OC, 1565

OC, 1579	OT, 0570	OT, 1357	PH, 0631
OC, 1634	OT, 0573	- OT, 1359	- PH, 0645
OC, 1656	OT, 0580	#- OT, 1368	PH, 0659
OC, 1666	OT, 0584	OT, 1372	PH, 0661
OC, 1678	OT, 0591	OT, 1387	PH, 0673
OC, 1769	OT, 0599	OT, 1438 ²	PH, 0674
OC, 1773	OT, 0600	OT, 1445	PH, 0702
OT, 0011	OT, 0602 ²	OT, 1455	PH, 0794
OT, 0012	OT, 0615	OT, 1456	PH, 0826
OT, 0077	- OT, 0624	OT, 1461	PH, 0844
OT, 0077	OT, 0672	OT, 1469	- PH, 0852
+ OT, 0082	OT, 0693	OT, 1492	PH, 0869
OT, 0082	OT, 0724	OT, 1512	PH, 0880
OT, 0088	OT, 0749	OT, 1529	* PH, 0895
OT, 0095	OT, 0765	PH, 0020	PH, 0947
OT, 0117	OT, 0772 ^{2s}	PH, 0041	PH, 0948
OT, 0120	* OT, 0815	PH, 0046	PH, 1000
OT, 0125	OT, 0816	PH, 0064	PH, 1037 ^{2s}
OT, 0139 ^{2s}	OT, 0828 ^{2s}	PH, 0086	PH, 1044
OT, 0174	OT, 0834	PH, 0103	PH, 1047
OT, 0205	OT, 0840	PH, 0115	PH, 1051
OT, 0218	OT, 0845	*' PH, 0116 ²	PH, 1058
OT, 0220	OT, 0857 ^{3s}	PH, 0118	PH, 1061
OT, 0261 ^{2s}	OT, 0862 ²	PH, 0119	PH, 1072
OT, 0281	OT, 0924	PH, 0129	PH, 1078
OT, 0281	- OT, 0936	PH, 0222 ^{2s}	PH, 1214
OT, 0282	OT, 0937	+ PH, 0253	PH, 1219
OT, 0285	OT, 0964	PH, 0290 ^{2ss}	PH, 1222
OT, 0307	OT, 0970	PH, 0294	PH, 1239
OT, 0318	OT, 0977	PH, 0295	PH, 1259
OT, 0329	OT, 0984	- PH, 0305	PH, 1260
OT, 0333	OT, 1004	PH, 0306	PH, 1276
OT, 0334	OT, 1032	PH, 0310	PH, 1278
OT, 0339 ²	OT, 1046	PH, 0332	PH, 1302
OT, 0341	OT, 1053 ²	PH, 0407	PH, 1309
OT, 0343	OT, 1058	PH, 0412	* PH, 1329
OT, 0349	+ OT, 1062	* PH, 0422	PH, 1330
OT, 0375	OT, 1065	PH, 0427	PH, 1332
OT, 0403	OT, 1084	PH, 0443	PH, 1383
OT, 0432	OT, 1116	PH, 0464	PH, 1393
OT, 0434	OT, 1122	+ PH, 0493	PH, 1409
OT, 0446 ²	OT, 1172	PH, 0517	PH, 1431
OT, 0461	OT, 1182	PH, 0531	PH, 1444
OT, 0502	OT, 1227 ²	PH, 0536	PH, 1444
OT, 0504 ^{2ss}	OT, 1348	PH, 0572	TR, 0002
OT, 0523	OT, 1354	° PH, 0574	TR, 0002
OT, 0561	OT, 1356	PH, 0629	TR, 0021 ^{2s}

	TR, 0023	TR, 0729	-	0219, a80-7	0576, 001 ^{2s}
	TR, 0071	TR, 0731		0221, 021	0581, 007
	TR, 0087	TR, 0734	-	0222, 004	0636, 001
*	TR, 0114	*' TR, 0743 ²		0247, 001	+ 0636, 002
-	TR, 0148	+ TR, 0767		0247, 002	0659, 008
	TR, 0151	TR, 0828		0281, 001	0680, 001
	TR, 0164	TR, 0835		0282, 002	0682, 001 ^{2s}
	TR, 0197	TR, 0897		0314, 015 ^{2s}	- 0682, 003
	TR, 0279	TR, 0991	-	0314, 043	0683, 001 ²
	TR, 0287	+ ' TR, 1003 ²		0314, 050	0696, 002
	TR, 0293	- TR, 1018		0314, 074	0707, 001
	TR, 0314	TR, 1072		0314, 084	0739, 001 ^{3s}
	TR, 0387	TR, 1107		0314, 171	0763, 002
	TR, 0399	TR, 1108	-	0314, 233	0808, 002
	TR, 0415	TR, 1118		0314, 239	0833, 001
	TR, 0458	TR, 1134		0314, 402	0835, 001
	TR, 0462	TR, 1154		0331, 001	0846, 002
	TR, 0545	- TR, 1160		0338, 001	0871, 004
	TR, 0593	TR, 1210	+ ' 0353, 002 ^{2s}		0873, 002
	TR, 0597	TR, 1214		0460, 002	0902, 001
	TR, 0618	TR, 1231		0524, 001	* 0904, 002
	TR, 0624	TR, 1235	*	0524, 005	0919, 001 ^{2s}
	TR, 0630	TR, 1250	°	0524, 006	0930, 002
	TR, 0631	0010, b-10		0538, 001	0931, 001
	TR, 0669	0023, 002		0555, 003	0935, 002
+	TR, 0672	0084, 004	-	0555, b-13	0951, 004
	TR, 0687	0088, 008	°	0555, b-19	0964, 001
	TR, 0700	0149, 002		0557, 003	1130, 017
	TR, 0707	0174, 001		0557, 006 ^{2s}	1132, 5-2
	TR, 0715	0213, II-7		0563, 002	

Davant d'un material tan abundant s'imposava d'antuvi la necessitat de procedir a una primera classificació per tal de tenir els textos disponibles per abordar amb ells una revisió, el més completa possible, tal com apuntàvem més amunt, de les síntesis que se'ns han transmès sobre l'ús de la partícula *ἄν* en tot el que fa referència a l'obra de Sòfocles⁹. Hem usat com a sistema

⁹ Ja hem comentat més amunt (vegeu les notes 5 i 6) els aspectes revisables de les obres citades d'ELLENDT - GENTHE i MOORHOUSE, sobretot si hom compta amb un major nombre de dades que el que aquests autors han tingut a l'abast.

Respecte d'altres autors, sorprèn que RADT, en la seva magnífica edició, *Tragicorum Graecorum Fragmenta. 4. Sophocles* (Göttingen 1977), no faci constar dins el seu índex, concebut com a suplement del *Lexicon* d'Ellendt (cf. p. 659), ni la meitat dels casos on surt l'*ἄν*, entre el text i l'aparat, en els fragments que ell mateix edita: dins les entrades *ἄν* [amb *ῶν* i *ἄν*] (p. 660) i *ἔάν* —que no tinc en compte perquè tampoc no prenc en consideració de moment aquest mot en la meua llista, com he explicat més amunt— [amb *ἄν* i *ἄν* —que, naturalment, sí que tinc en compte—] (p. 664), esmenta només, entre els fragments editats, 25 textos que inclouen *ἄν*, quan,

el criteri tradicional, basat en els modes del verb —incloent-hi l'infinitiu i el participi— que acompanyen la mencionada partícula. Alhora que classificàvem, hem anat delimitant el context de cadascun dels casos que hem trobat d'āv, tot destacant-hi alguns elements de l'estructura sintàctica que ens han semblat d'interès com a possibles senyals distintius per utilitzar durant el procés de revisió mencionat.

1. "Av amb el mode indicatiu. Altres construccions equivalents

A causa de la seva magnitud, dividirem l'exposició d'aquesta classificació i anàlisi en diverses unitats i, a mesura que el material classificat i analitzat ho permeti, podrem abordar per parts la revisió de les síntesis transmeses. Aquí oferirem ara, en primer lloc, una segona llista: casos d'āv, amb el seu context, quan va acompanyat del verb en mode indicatiu, i quan hi va amb el verb en infinitiu o en participi com a substituïts de l'indicatiu; hi afegirem, a més, una altra llista, petita, aquesta vegada només a tall d'exemple, no exhaustiva, de *casos especials*: usos modals de l'indicatiu, equivalents a indicatiu + āv, però sense āv, i usos modals de l'optatiu + āv equivalents a indicatiu + āv¹⁰. En segon lloc, com a inici de l'estudi metòdic que el ma-

de fet, n'hi ha 66 (vegeu el final de la llista citada més amunt en el nostre text). D'entrada no s'entén gaire que en una obra tan extensa no hi hagi un índex complet de les paraules emprades, la utilitat del qual és tan evident que no val la pena insistir-hi; això, a més, es podia compaginar amb el projecte exprés d'oferir un suplement del *Lexicon*, amb el simple recurs de fer servir un nou signe per posar en relleu, p.e., les citacions ja incorporades en l'obra d'ELLENDT o, a l'inrevés, les no incorporades. Ara, en canvi, l'índex que hi ha esdevé inútil per incongruent, com comprovarem de seguida, i, fins i tot, perjudicial perquè pot confondre el lector que, enganyat, esperi trobar-hi la totalitat d'incidències d'un mot concret.

Finalment, val a dir que el contingut de l'índex no respon a allò que ja hem mencionat i que promet el títol que l'encapçala (*Supplementum Lexici Sophoclei a Friderico Ellendt compositi et ...*: p. 659), cosa molt més greu. Tanmateix s'ha de convenir que hi respon parcialment (malgrat que no sigui gens fàcil d'arribar a saber exactament els textos dels fragments utilitzats en el *Lexicon*, si no és que es busquen amb paciència un a un): en efecte, no inclou en l'índex cap dels textos que hem comprovat que ELLENDT utilitza (concretament 25, sense comptar algun altre que RADT classifica a part) i, per contra, hi inclou tots els textos que ell incorpora a l'edició que comentem (any 1977) desconeguts per NAUCK (21889) i/o DINDORF, W. (*Sophoclis tragoediae superstites et deperditarum fragmenta ex recensione* —, Oxonii 31860) i, consegüentment, per ELLENDT (en total, 19). Ara bé, i aquí rau la incongruència, hi inclou sis casos coneguts per DINDORF i NAUCK i, per tant, aleshores també per ELLENDT (encara que no els utilitzi), mentre que, en canvi, no hi inclou els altres setze casos que es troben en les mateixes circumstàncies: el criteri en el primer cas és perquè Ellendt no els utilitza i en el segon perquè els ha de conèixer i això equival a utilitzar-los? No s'entén gaire. Tot plegat fa que resulti força estranya la configuració d'aquest índex en una obra, d'altra banda, tan minuciosa i ben elaborada; i, alhora, fa que esdevingui prou clara la conveniència de la revisió que estem presentant.

¹⁰ Cal insistir que es tracta d'una llista aportada a tall d'exemple. N'hi ha, molt probablement, més casos. De moment tanmateix podem presentar aquests. Sobretot pel que fa a l'optatiu, la

terial aplegat exigeix, l'exposició del qual continuarà en propers treballs, oferirem aquí finalment un examen dels casos de les llistes anteriors que poden ser entesos com a potencials de passat.

Abans de presentar la segona llista, convé fer-hi algunes observacions explicatives de la disposició lineal i dels signes utilitzats, tant en les meres referències a les obres i els versos com en les citacions posteriors dels textos grecs. Són observacions aplicables no només a la segona llista, sinó també a les altres que vindran després.

Cada referència textual conté el vers on surt l'ᾶν (o els versos, si l'ᾶν surt dues o tres vegades) amb el seu context immediat imprescindible i suficient¹¹. A més, va acompanyada, citada entre parèntesis, per la referència a un context més ampli, que comprèn l'extensió equivalent a uns tres versos, normalment incloent-hi l'anterior i el posterior. Les citacions explícites del text grec poden fer ús d'aquest context més ampli, però molt sovint, gairebé sempre, consten només d'una extensió equivalent a un vers o dos versos, segons el que exigeix l'esmentat context mínim suficient en cada cas¹².

Pel que fa a les set tragèdies conservades de Sòfocles, s'usa com a text base el de l'edició de **Dain - Mazon** [*M*], però en línia s'hi incorporen totes les variants que, en el passatge citat corresponent, trobem en el text de les edicions de **Pearson** [*P*], **Dawe** [*D*] i **Lloyd-Jones - Wilson** [*W*]. D'altra banda, pel que fa als fragments, s'usa com a text base el de l'edició de **Radt** [*R*], però en línia s'hi incorporen les variants del text de l'edició de **Nauck** [*N*]. El mot o mots de Dain - Mazon, o de Radt, que no corresponen a la lectura d'algun dels altres editors van en negreta. Després vénen a continuació, en cursiva i entre claudàtors, les lliçons variants acceptades pels altres editors, cadascuna precedida per la sigla de l'editor corresponent, en lletra volada, sigla seguida d'una barra separadora. A no ser que siguin usats per tots quatre —o tots dos— editors, els parèntesis inicials «[» i «<» i la *crux* «†»

llista completa dels usos amb ᾶν és abundantíssima i està composta tant pels usos normals —principalment amb valor potencial de present-futur— com pels usos especials que aquí analitzem. Oferirem l'esmentada llista completa referida a l'oplatiu en una propera tramesa.

¹¹ Respecte dels signes *s* i *a*, col·locats darrora el número d'un vers, signifiquen:

s / *ss* i vers següent / versos següents (dos o més)

a / *aa* i vers anterior / versos anteriors (dos o més)

as i vers(os) anterior(s) i següent(s) (un de cada o més)

¹² En les citacions explícites del text grec, sobretot les que contenen el context mínim, a fi de no ultrapassar un cert nombre de línies, particularment les dues que hem considerat com a extensió límit apropiada a aquests últims contextos (és a dir, una extensió equivalent a dos versos), el canvi de vers s'assenyala d'una de les tres maneres següents:

1. la barra separadora «|» precedida i seguida d'un espai

2. el final de línia, si no hi ha la barra inversa «|» a la línia següent

3. la barra separadora inversa «|» precedida i seguida d'espai, però indica alhora que el vers que acaba aquí és el mateix del final de la línia anterior.

inicial o aïllada dins el text normal van en cursiva i precedits, en lletra volada i cursiva, per les sigles dels editors corresponents. Si aquests signes són finals («]», «>» o «†»), tot es fa de la mateixa manera, llevat que les sigles segueixen aleshores els signes mencionats.

Exclusivament en el cas d'«ǎv» (sol o participant en les crasis comentades més amunt), s'hi afegeix, en lletra subíndex i majúscula, el nom del filòleg responsable de la lliçó variant corresponent, després de la lliçó. A més, també només en els casos apuntats d'«ǎv», s'ofereixen totes les incidències d'aquest(s) mot(s) en cada vers, encara que no estiguin recollides en el seu text per cap dels editors de què partim, d'acord amb el que s'ha explicat al principi; aleshores, això s'indica concretament amb el signe «-», en comptes de la sigla d'un dels editors. A part, si la lliçó esmentada prové del text de manuscrits en sentit específic (papirs o còdexs) o es troba en algun escoli, hem optat aquí per distingir-ho i s'indica, respectivament, per «mss.» o «sch.», també després de la lliçó i en lletra subíndex, però rodona i minúscula; «cj.» a continuació de «mss.» vol dir que la lectura és conjectural¹³. Cal advertir finalment que, si no és per motius de major claredat, no es fa constar la font del text base, abans de les altres variants relatives a l'ǎv, quan es tracta del text dels manuscrits.

Pel que fa als signes de puntuació i accents en general, no s'indiquen normalment les variants de puntuació i accentuació; només si són significatives i van unides a una altra variant textual (en concret, amb el signe «x» s'assenyala la supressió de la puntuació corresponent). En darrer lloc, cal completar els signes ja coneguts arran de la primera llista i que anaven col·locats davant de sigles i números, que ara, en canvi, seran col·locats després d'aquests. Són els signes següents, només propis de la llista especial:

- # *cas especial sense ǎv*: el verb presenta un valor modal sense la concurrència esperable de l'ǎv (aquí, 12 casos)
- #† *cas especial amb ǎv*: el verb sembla presentar un valor modal que pertoca normalment a un altre mode quan també va acompanyat d'ǎv (aquests casos no tenen cap signe en les altres llistes) (aquí, 6 casos).

Ultra això, en la segona llista s'utilitzen, a més dels signes ja comentats, dos signes nous amb la funció que ajudin a distingir d'entrada la composició sintàctica dels textos:

¹³ A més a més, si després del nom d'un filòleg s'afegeix «(mss.)» significa que, sense aduir en tal cas la corresponent lectura dels manuscrits o escolis per raons d'espai, cal considerar que la lectura del filòleg mencionat és una interpretació defensible a partir dels manuscrits o escolis o bé consta només d'una petita correcció o senzilla inversió del text d'aquests que tanmateix respecta la presència original de l'ǎv. D'altra banda, si no es coneix el nom del filòleg responsable de la lectura, es posa en el seu lloc «anon.».

If si l'ǎv acompanya un infinitiu
 Pt si l'ǎv acompanya un participi¹⁴

En la segona llista hi ha 109 casos (17,49% del total de casos d'ǎv en Sòfocles): aquells en què l'ǎv **acompanya un indicatiu o equivalent**. De fet, la gran majoria (101 casos: 92,66% sobre 109) consten d'un indicatiu acompanyat d'ǎv; en 5 casos hi ha un infinitiu —substitut aquí d'un indicatiu— amb ǎv (a més d'un altre cas en què es pot optar per relacionar directament l'ǎv amb l'indicatiu o amb l'infinitiu substitut d'un indicatiu); finalment, en un cas hi ha un participi —substitut d'un indicatiu— amb ǎv (i encara, un altre cas en què també es pot optar, però ara sembla preferible l'opció que considera que l'ǎv va amb el participi substitut d'indicatiu més aviat que amb l'indicatiu).

Segona llista: ǎv amb indicatiu (sense marca) i amb infinitiu (<If>) o participi (<Pt>) equivalents a indicatiu

AI, 0045 (0044-0046)		EL, 0312s (0311-0313)	<If>
AI, 0082 (0081-0083) ²	o	EL, 0323 (0322-0324)	
AI, 0088 (0087-0089)		EL, 0365a (0364-0366)	
AI, 0119s (0118-0120)		EL, 0373ss (0373-0375)	
AI, 0182ss (0182-0185)	*	EL, 0394 (0393-0395)	
AI, 0411 (0410-0412)		EL, 0439ss (0439-0441) ²	
AI, 0430s (0429-0431)		EL, 0517s (0516-0518)	-
AI, 0444aa (0442-0444)		EL, 0557a (0556-0558)	
AI, 0448as (0447-0449)		EL, 0605a (0604-0606)	
AI, 0534a (0533-0535)		EL, 0756a (0755-0757)	<If>
AI, 0950 (0949-0951)		EL, 0914a (0913-0915)	#*
AI, 1058as (1057-1059) ²		EL, 0993as (0992-0994)	
AI, 1060aa (1057-1060)		EL, 1022a (1021-1023)	
AI, 1144ss (1143-1146) ²		EL, 1281 (1280-1283)	
AI, 1229s (1228-1230)		EL, 1320as (1319-1321)	
AN, 0260s (0259-0261)		EL, 1320s (1319-1321)	
AN, 0390as (0389-0391) ²	+<If>	EL, 1332as (1331-1333)	
AN, 0466ss (0466-0468) ²		EL, 1507aa (1505-1507)	
AN, 0502ss (0502-0504)		OC, 0098as (0097-0101)	
AN, 0755 (0754-0756)		OC, 0126as (0125-0127)	
AN, 0905ss (0905-0907) ²		OC, 0146as (0144-0148)	
AN, 0909s (0908-0910)		OC, 0272a (0271-0273)	

¹⁴ Si tant «If» com «Pt» van precedits de «/», significa que l'ǎv acompanya un indicatiu, però que *també* es pot interpretar que acompanya, respectivament, un infinitiu o un participi. Si a més, van subratllats, vol dir que és preferible la interpretació que l'ǎv els acompanya, encara que no s'exclou que pugui acompanyar l'indicatiu.

OC, 0451as (0450-0452)	+	OT, 1438s (1437-1439) ²	
OC, 0748as (0747-0749)		OT, 1456s (1455-1457)	
OC, 0906a (0905-0907)		OT, 1512a (1511-1513)	
OC, 0924ss (0924-0927)		PH, 0290as (0289-0292) ²	
OC, 0927as (0925-0928)		PH, 0294as (0292-0295)	
OC, 0951s (0950-0952)		PH, 0295ss (0295-0297)	
OC, 0965a (0964-0966)	<P>	PH, 0305s (0304-0306)	-
OC, 0999a (0998-1000)	<If>	PH, 0412s (0411-0413)	
OC, 1351aa (1348-1351)	°	PH, 0422s (0421-0423)	*
OC, 1366a (1365-1367) ²		PH, 0427a (0426-0428)	
OT, 0082s (0081-0083)		PH, 0443as (0442-0444)	
OT, 0117a (0116-0118)		PH, 0536s (0535-0537)	<If>
OT, 0125a (0124-0126)		PH, 0572 (0571-0573)	
OT, 0220s (0219-0221)		PH, 0702as (0701-0705)	
OT, 0261as (0260-0262) ²		PH, 0869ss (0869-0871)	
OT, 0318a (0317-0319)		PH, 0947s (0946-0948)	
OT, 0349a (0348-0350)		PH, 0948a (0947-0949)	
OT, 0403a (0402-0404)		PH, 1037ss (1037-1039) ²	
OT, 0432 (0431-0433)		PH, 1219as (1218-1221)	
OT, 0434a (0433-0435)		PH, 1239 (1238-1240)	
OT, 0523s (0522-0524)	<Pl>	PH, 1278s (1277-1279)	
OT, 0573a (0572-0574)		TR, 0087a (0086-0088)	
OT, 0591 (0591-0593)		TR, 0279a (0278-0280)	
OT, 0693a (0692-0694)	<If>	TR, 0707s (0706-0708)	
OT, 0984s (0983-0985)		TR, 0734ss (0734-0737)	
OT, 1348 (1347-1349)		TR, 0767as (0765-0768)	+
OT, 1354s (1353-1355)		TR, 0897a (0896-0898)	
OT, 1356 (1355-1357)		0281, 001ss (001-004)	
OT, 1357ss (1357-1359)		0314, 015ss (015-017) ²	
OT, 1359aa (1357-1359)	-	0338, 001s (001-002)	
OT, 1368 (1367-1369)	#-	0557, 003aa (001-003)	
OT, 1372as (1371-1373)		0557, 006s (005-007) ²	
OT, 1387as (1386-1388)			

I a continuació, la *llista especial* (20 casos, només dos dels quals, amb els signes #* i #-, ja han sortit en les altres llistes).

Llista especial: altres expressions amb valor equivalent a indicatiu + äv: indicatiu sense äv i optatiu amb äv

AI, 0185as (0182-0186)	#†	EL, 1081a (1080-1082)	#†
AN, 0505a (0504-0506)	#†	EL, 1505ss (1505-1507)	#
EL, 0529a (0528-0530)	#	OC, 0342s (0342-0344)	#
EL, 0548 (0547-0549)	#†	OT, 0256as (0255-0258)	#
EL, 0875as (0873-0876)	#†	OT, 0970a (0969-0971)	#†
EL, 0914a (0913-0915)	#*	OT, 1184s (1183-1185)	#

OT, 1368 (1367-1369) #—	PH, 1062a (1060-1062) #
OT, 1389aa (1386-1389) #	PH, 1363s (1362-1364) #
OT, 1392as (1391-1393) #	TR, 0056as (0054-0057) #
PH, 0418 (0416-0418) #	TR, 1133a (1132-1134) #

Com s'ha apuntat quan hem parlat abans d'aquesta *llista especial*, no pretén ser una llista completa, sinó solament il·lustrativa; més endavant en presentarem d'altres. Els casos de la que aquí oferim tenen en comú la seva relació o equivalència amb el mode indicatiu: el seu valor és, en principi, potencial de passat o bé irreal; quan arribi el moment, paral·lelament als casos corresponents de la *segona llista*, els analitzarem i classificarem. De seguida ho farem amb els que poden indicar potencial de passat.

2. "Av com a indicador de potencial de passat

Comencem pel potencial de passat perquè és el pas previ al valor més generalitzat d'äv amb indicatiu, el valor irreal; és, per tant, una bona introducció a l'anàlisi d'aquesta temàtica. A més, amb tan sols uns quants casos hi ha una varietat de situacions prou atractiva perquè, després de la llarga i imprescindible presentació precedent, ens pugui servir de preàmbul adequat, pel seu contacte directe amb els textos i amb força construccions interessants, de les successives exposicions analítiques que sobre el tema de l'äv haurem de fer.

Començaré per alguns casos en què la proposició que duu l'äv és interrogativa; és on es manifesta més clarament i senzillament el valor de mera possibilitat situada en el passat, sense afegir-hi res més¹⁵.

D'entrada dos textos de l'*Àjax*, d'estructura molt simple i bastant semblants entre si. L'indicatiu acompanyat de l'äv té en la seva clàusula, en tots dos casos, un infinitiu subordinat, en el primer text és complement d'un adjectiu que és complement predicatiu del subjecte i, en el segon, es tracta d'un infinitiu completiu objecte directe. Una altra petita diferència és que el temps passat d'indicatiu és aorist en el primer cas i imperfect en el segon; el valor, a part òbviament l'aspecte, és el mateix ja que la potencialitat de passat pot ser expressada amb äv per qualsevol temps de passat o pretèrit d'indicatiu¹⁶:

¹⁵ Cf., p.e., A.C. MOORHOUSE, *The syntax of Sophocles* (Leiden 1982), p. 215, sobre el fet que en Sòfocles els exemples més clars de potencial de passat els trobem en les interrogatives; i F.R. ADRADOS, *Nueva sintaxis del griego antiguo* (Madrid 1992), pp. 513-515, on destaca les interrogatives com a marc normal del potencial de passat en l'època arcaica i clàssica, fora dels períodes condicionals.

¹⁶ Cf., p.e., els quadres que dels temps i modes que s'utilitzen amb äv amb aquest valor ens ofereix F.R. ADRADOS, *l.c.*

AI, 0119s (0118-0120)

Τούτου τίς ἄν σοι τάνδρος ἢ προνούστερος
ἢ δρᾶν ἀμείνων ἠύρεθῃ τὰ καιρία;

¿Qui t'hauries pogut trobar més previsor que aquest home, o millor al moment d'actuar ...?

AI, 0430s (0429-0431)

{AI.} Αἰαῖ τίς ἄν ποτ' ᾤδ' ἐπώνυμον
τοῦμόν ξυνοίσειν ὄνομα τοῖς ἐμοῖς κακοῖς;

Ai, ai! ¿Qui mai podia haver pensat que el meu nom pel seu so concordaria tan bé amb les meves desgràcies?

Hi ha quatre textos interrogatius més, d'indicatiu amb ἄν i valor de potencial de passat. El primer, del *Filoctetes*, és d'estructura molt senzilla, imperfect + ἄν, que és la lectura dels manuscrits; però això només ho recull en el seu text Dawe, mentre que els altres tres editors prefereixen la lectura de Dobree αὖ, cosa que anul·la qualsevol intent de veure aquí un potencial de passat. Crec preferible tanmateix la lectura dels manuscrits¹⁷:

PH, 0572 (0571-0573)

{NE.} Πρὸς ποῖον αὖ [DOBREE D/ἄν_{mss.}] τόνδ' αὐτὸς οὐδύσσεύς ἔπλει;
¿I cercant quina mena d'home podia haver-se fet a la mar Odisseu en persona?

Les estructures dels altres tres casos són una mica més complexes i molt semblants entre elles, sobretot les dues primeres, de l'*Antígona* i l'*Edip Rei*. El verb és un aorist d'indicatiu i el subjecte té un participi complement predicatiu, present en el primer cas i aorist en el segon, diferència deguda, sens dubte, a la conveniència de posar en relleu el matís expressiu propi de l'aspecte. L'últim text, de *Les traquínies*, d'entrada presenta una construcció igual, un aorist amb un participi predicatiu complement del subjecte, participi que és present, però té a més l'addició d'una oració de relatiu amb valor circumstancial temporal-causal¹⁸:

AN, 0502ss (0502-0504)

Καίτοι πόθεν κλέος γ' ἄν εὐκλεέστερον
κατέσχον ἢ τὸν αὐτάδελφον ἐν τάφῳ / τιθεῖσα;

¿D'on podia haver obtingut una fama més gloriosa que posant el meu propi germà en una tomba?

¹⁷ Cf. W.W.G. GOODWIN, *Syntax of the moods and tenses of the Greek verb* (Londres 1889), §244; també, J.C. KAMERBEEK, *The plays of Sophocles. Commentaries. VI. The Philoctetes* (Leiden 1980), p. 94.

¹⁸ Dissenteixo de MOORHOUSE, o.c., p. 216, que, sense donar-ne els motius ni fer-ne cap traducció ni comentar res de res, considera aquest cas irreal de passat. A part el sentit del text dins el seu context, crec que és molt aclaridora la semblança d'estructures que he exposat com a argument complementari a favor de considerar aquest text amb valor de potencial de passat.

OT, 0117a (0116-0118)

{OI.} Οὐδ' ἄγγελός τις οὐδὲ συμπράκτωρ ὁδοῦ
κατεῖδ' ὅτου τις ἐκμαθῶν ἐχρήσατ' ἄν;

¿I cap missatger, cap company de viatge no va veure res que algú, sabent-ho, podia haver utilitzat?

TR, 0707s (0706-0708)

Πόθεν γάρ ἄν ποτ', ἀντί τοῦ **θνήσκων** [^D/θνήσκειν] ὁ θῆρ
ἐμοὶ παρέσχ' εὖνοιαν, ἣς ἔθνησθ' ἕπερ;

¿Per què, doncs, per quina raó, en morir, el Centaure em podia haver mostrat benvolença, quan moria per causa meua?

Després d'aquest primer grup de sis textos interrogatius, passem a un segon grup, que consta de quatre textos, força diferents entre ells en els petits detalls de l'estructura, però que tenen en comú, a més de ser temps de pas-sat d'indicatiu amb ἄν, el fet de no ser apòdosi de cap període condicional, sense cap pròtasi sobreentesa, ni ser interrogatius, amb un context que con-vida a interpretar-los com a potencials de passat¹⁹.

Començaré per dos d'aquests textos, que tenen una estructura par-cialment igual. L'ἄν acompanya un aorist d'indicatiu, que té com a objecte directe un infinitiu subordinat, completiu. Això en el primer cas, de l'*Edip a Colonos*. En el segon, del *Filoctetes*, aquesta part esmentada de l'es-tractura és la mateixa, però després augmenta en complexitat, ja que l'in-finitiu completiu té, al seu torn, un altre infinitiu completiu objecte directe, el qual, a més, té dos participis subordinats, complements predicatius del subjecte:

OC, 0748as (0747-0749)

(...) τὴν ἐγὼ τάλας / οὐκ ἄν ποτ' ἐς τοσοῦτον αἰκίας πεσεῖν
ἔδοξ', ὅσον πέπτωκεν ἤδε δύσμορος,

Mai no podia haver pensat, trist de mi, que en una desgràcia tan ex-trema caigués, com ha caigut, aquesta malaurada

¹⁹ Hi ha un text més d'estructura externa en part semblant, però que és millor no barrejar-lo amb els altres quatre. De fet, tot i ser l'ἄν una lectura dels manuscrits, cap editor no ha recollit aquesta lectura en el seu text, sinó que n'han preferit una altra sense ἄν, també dels manuscrits. A més, ni tan sols els comentaristes específics (p.e., MOORHOUSE, o.c., o bé KAMERBECK, *The plays ... II. The Trachiniae*, Leiden 1959, pp. 166-167) esmenten per res aquest ἄν. El context clarament no és ni potencial de passat, ni irreal, ni sembla tampoc itera-tiu; és, per tant, preferible no acceptar la lectura de l'ἄν:

TR, 0767as (0765-0768)

ὅπως δὲ σεμνῶν ὀργίων ἔδοϊστο / φλόξ αἰματηρὰ (...) / ἰδρώς ἀνήγει
[_{ms} -ἄν ἦει _{ms}] χροῦτι καὶ προοπτῖσσοτο [^{PW}/·ται] \ ^D†πλευραῖον...

Però mentre s'abrandava la flama dels augustos ritus plena de sang [...], una suor li pujava a la pell i [...] s'arrapava als seus flancs.

PH, 0869ss (0869-0871)

οὐ γάρ ποτ', ὦ παῖ, τοῦτ' ἄν ἐξηύχῃσ' ἐγὼ

τλήναι σ' ἐλείνωσ (...) / μείναι παρόντα καὶ ξυνωφελοῦντά μοι.

No, mai, fill meu, no podia pas haver cregut que tu tindries el valor de quedar-te (...) prop meu amb tanta llàstima i prestant-me el teu ajut.

Els altres dos textos tenen d'entrada en comú un tret que els diferencia dels dos anteriors: la lectura de l'ἄν no prové dels manuscrits, sinó que es tracta de lectures de filòlegs. El segon, del *Filoctetes*, és de construcció molt senzilla: l'ἄν acompanya un aorist d'indicatiu. Malgrat que cap dels quatre editors no recull la lectura d'Hermann en el seu text, crec que és defensable i és tant o més coherent amb el context que l'altra lectura. El primer, de l'*Àjax*, té una estructura simple que ja hem vist més d'una vegada: l'ἄν acompanya un aorist d'indicatiu i el subjecte té un participi complement predicatiu, present. Crec que també es defensable la lectura perquè respecta el context; en aquest cas, al capdavant, la recull un editor, Dawe, el mateix filòleg que l'ha proposada:

AI, 0182ss (0182-0185)

Οὐ ποτε ^[P^{DW}/οὐποτε] γὰρ ^[D/τᾶν DAWE] φρενόθεν γ' ἐπ' ἀριστερά,
παῖ Τελαμῶνος, ἔβας / τόσσον ἐν ποιίμναις πίττων

Perquè mai, el que és per propi impuls, fill de Telamó, no podies haver anat talment fora de raó, que caiguessis sobre uns ramats.

PH, 0305s (0304-0306)

Τάχ' οὖν ^[τᾶν HERMANN] τις ἄκων ἔσχε· πολλὰ γὰρ τάδε

ἐν τῷ μακροῦ γένοιτ' ἄν ἀνθρώπων χρόνῳ.

Potser per força podia haver-hi atracat algú; són coses que poden passar molt, en el llarg camí de la vida ...

Un tercer grup el formen tres textos que presenten una dificultat d'interpretació més gran perquè, junt amb el valor de potencial de passat, el preferible en tots tres casos, es pot defensar també un valor irreal, com a apòdosi d'un període hipotètic irreal. Aquesta segona opció és menys clara en els dos primers casos ja que la pròtasi irreal corresponent estaria sobreentesa. El primer text, de l'*Electra*, presenta dos aoristos d'indicatiu coordinats amb un sol ἄν; són potencials de passat, amb un passat que arriba fins al present, com ajuda a veure el context més ampli (que aquí també citaré). Hi ha la possibilitat, com deia ara mateix, de sobreentendre una pròtasi irreal (del tipus «*si hagués pogut sola*») que convertiria el text en apòdosi irreal, però crec que és més expressiva per context la mera consideració de potencial de passat; això, a diferència de la frase anterior del context més ampli acabat d'al·ludir, on sí que s'ha de sobreentendre la pròtasi irreal, de passat-present, implícita en *μόνη* («*si hagués estat sola*»):

EL, 1320s (1319-1321)

οὐκ ἂν δυοῖν ἡμαρτον· ἢ γὰρ ἂν καλῶς
ἔσωσ' ἑμαυτήν, ἢ καλῶς ἀπωλόμην.

(ἄρχ' αὐτός ὡς [^D/ὡν] σοι θυμός· ὡς ἐγὼ μόνη
οὐκ ἂν δυοῖν ἡμαρτον· ἢ γὰρ ἂν καλῶς
ἔσωσ' ἑμαυτήν, ἢ καλῶς ἀπωλόμην.)

(... *Si jo hagués estat sola,*) *no hauria pas errat de dues l'una: o podia haver-me salvat amb glòria, o amb glòria podia haver sucumbit.*

El segon text, de l'*Edip Rei*, també és preferible considerar-lo potencial de passat, perquè la possible pròtasi irreal, sobreentesa i implícita, en tot cas, en *αὐτός* o bé en *ἔχων*, crec que no és el que demana el context, sinó que més aviat cal entendre aquests dos mots com a predicatius que matisen (amb un sentit causal-temporal o, fins i tot, condicional, però real) la potencialitat de passat-present expressada aquí per un imperfet d'indicatiu + ἂν²⁰:

OT, 0220s (0219-0221)

ξένος δὲ τοῦ πραχθέντος· οὐ γὰρ ἂν μακρὰν
ἵχνεον αὐτός [^W/αὐτό], μὴ οὐκ ἔχων τι σύμβολον·

i estrany al crim mateix; perquè no podia haver anat (/ no podria ara anar) gaire lluny en la recerca jo mateix tot sol, no almenys sense posseir cap indici.

El tercer text, de l'*Àjax*, amb aorist d'indicatiu acompanyat d'ἂν (repetit o no segons la lectura que s'accepti), té una subordinada circumstantial temporal amb imperfet. Crec que és més adequada a la descripció de l'escena la consideració d'aquesta subordinada sense valor de pròtasi condicional, sobretot atesa l'adversativa que hi està coordinada. Ara bé, val a dir que aquest valor també és defensable, fins i tot com a condicional irreal, la qual cosa convertiria el nostre text amb ἂν en apòdosi irreal. Tanmateix prefereixo la primera opció:

AI, 1144ss (1143-1146)

ὦ φθέγμι' ἂν οὐκ ἀνηῦρες [^{WECKLEIN} ^{PD}/ἂν ηῦρες ^{mss.} ^W/ἐνηῦρες ^{HARTUNG}], ἦνίκα' ἐν κακῷ \ χεμῶνος εἶχετ', ἀλλ' ὕφ' εἴματος κρυφείς
(...) παρῆιχε

No li podies pas haver (/ hauries pas) trobat la veu quan estava (/ hagués estat) al fort de la tempesta, sinó que arrupit sota el mantell, es deixava ...

²⁰ Cal advertir d'entrada que el participi *ἔχων* no pot ser condicional, i menys condicional irreal, per la negació *οὐκ*. Tanmateix això no vol dir que, junt amb el valor causal-temporal, pugui tenir implícit un valor condicional real. D'altra banda, per tot el que fa referència a aquest text, vegeu, p.e., GOODWIN, o.c., §511; també, KAMERBEEK, *The plays ... IV. The Oedipus Tyrannus* (Leiden 1967), pp. 69-70, que intenten aclarir-ne la complexitat; dissenyeixo d'ells, però, perquè no acaben de defensar-ne prou clarament l'opció de potencial de passat com a opció de conjunt.

Un quart grup el formen tres textos en què l'ἄν acompanya un infinitiu o un participi,²¹ per més que en dos d'aquests casos hi ha l'alternativa que l'ἄν acompanyi un temps de passat d'indicatiu. El primer text, de l'*Antígona*, té una doble possibilitat d'interpretació: que l'ἄν acompanyi un imperfect d'indicatiu o bé un infinitiu futur. En la primera hipòtesi, tenim aquí una clara construcció de potencial de passat, amb imperfect + ἄν i amb una subordinada d'infinitiu completiva objecte directe. L'altra hipòtesi, igualment defensible per context, és molt diferent: aquest infinitiu, que és futur, va acompanyat directament de l'ἄν i, en canvi, ja no hi va l'imperfect d'indicatiu, que així passa a ser simplement un temps de passat amb valor aspectual duratiu. Aleshores, però, no tenim cap potencial de passat, ni irreal, sinó un simple futur reforçat per l'ἄν, reminiscència en la llengua clàssica de l'ús epic; expressió aquí emfàtica i de to col·loquial²²:

AN, 0390as (0389-0391)

ἐπει / σχολῆ ποθ' [mss. -/γ' ἄν mss. cj.] ἤξιεν δεῦρ' ἄν ἐξηύχουν ἐγὼ
ταῖς σαῖς ἀπειλαῖς αἷς ἐχεμάσθην τότε.

Perquè jo difícilment podia haver cregut que (/ jo creia que difícilment) tornaria mai aquí, per les teves amenaces, amb què suara m'havia vist amenaçat.

El segon text, de l'*Edip Rei*, també admet dues interpretacions: l'ἄν pot acompanyar un participi aorist passiu, complement predicatiu del subjecte; o bé, pot acompanyar un aorist indicatiu, el subjecte del qual té com a complement predicatiu el participi esmentat, amb valor causal. En aquest segon cas, tenim un clar potencial de passat. Ara bé, probablement és preferible la primera opció, perquè és més expressiva i perquè l'ordre dels mots convida a lligar τάχ' ἄν amb βιασθῆν, més aviat que amb ἤλθε, d'altra banda marcat per un μέν que pot considerar-se com a *solitarium*; amb tot, això no és obstacle per continuar interpretant l'ἄν com a indicador de potencial de passat, que afecta tota la proposició²³:

²¹ Com ja s'ha apuntat més amunt, queden molts més textos amb indicatiu i també alguns amb infinitiu o participi equivalents. Tenen valor irreal. Els tractarem a part en la propera taula, semblantment subdividits en diversos grups.

²² Vegeu MOORHOUSE, o.c., p. 216, on tracta d'aquest text amb una relativa extensió, i es decanta clarament per l'opció de l'infinitiu; en canvi, altres autors admeten les dues possibilitats: p.e., GOODWIN, o.c., §208 i 243, i també KAMERBEEK, *The plays ... III. The Antigone* (Leiden 1978), p. 88.

²³ Per tot aquest text, vegeu KAMERBEEK, *The plays ... IV. The Oedipus Tyrannus* (Leiden 1967), p. 123; també, MOORHOUSE, o.c., pp. 215-216; tot dos es decanten per l'opció del participi. GOODWIN, en canvi, es decanta per l'opció de l'aorist d'indicatiu (cf. o.c., §244).

OT, 0523s (0522-0524)

{XO.} Ἄλλ' ἦλθε μὲν δὴ τοῦτο τοῦνειδος τάχ' ἄν [ῥῶ/ἄν δ']
ὄργῃ βιασθὲν μᾶλλον ἢ γνώμῃ φρενῶν.

Aquesta injúria li ha vingut per haver estat forçada potser (/deu haver vingut forçada) per la ira més que no d'una convicció del seu ànim.

En el tercer text, de l'*Edip a Colonos*, tenim un cas senzill d'ἄν que acompanya un participi. L'estructura, amb la presència —propera al participi— de τάχ' ἄν, és molt semblant a la del text anterior, amb la diferència que aquí no hi ha doble opció, cosa que reforça la interpretació que allí s'ha fet. El participi, equivalent a oració de relatiu, fa de complement predicatiu del datiu personal complement d'ἦν φίλον. També ens trobem amb un clar potencial de passat²⁴:

OC, 0965a (0964-0966)

ἦνεγκον ἄκων θεοῖς γὰρ ἦν οὕτω φίλον,
τάχ' ἄν τι μηνίουσιν εἰς [ῥῶ/ἔς] γένος πάλαι.

he sofert ben de mal grat meu; però així va plaure als déus, que potser estaven irritats contra la meua raça feia temps.

Un cinquè i darrer grup²⁵ està compost per tres textos, tots tres procedents de la llista especial. Són casos peculiars perquè la potencialitat de passat està expressada amb optatiu + ἄν. És un ús esporàdic en la llengua grega de l'època clàssica, hereditari de l'ús ampli de l'optatiu potencial, apte per indicar tant la possibilitat de present-futur com la possibilitat de passat, propi d'estadis més arcaics de la llengua i que és ben viu en l'obra homèrica i, també, en Heròdot.²⁶

²⁴ Cf. el que s'ha dit i els autors citats en la nota anterior, però, pel que fa a KAMERBEEK, *The plays ... VII. The Oedipus Coloneus* (Leiden 1984), p. 139. D'altra banda, vegeu ELLENDY, F. - GENTHE, H., *Lexicon Sophocleum*, Hildesheim 1965 (rp. de ²1872; 1835), pp. 48-49, on (com ja hem comentat més amunt, nota 5) intenta presentar aquest participi, tal com els altres que van acompanyats d'ἄν, com a completiu (!).

²⁵ Potser podrien tractar-se encara, en aquesta primera part del treball sobre l'ús d'ἄν en l'obra de Sòfocles, quatre textos més: AN, 0260s (0259-0261); PH, 0443as (0442-0444); OT, 1392as (1391-1393) i OT, 1389aa (1386-1389). Això no obstant, els deixarem per a una part posterior, d'una banda, sobretot, perquè tenen connotacions que poden ser objecte d'un examen més complet en un altre context que el dels textos analitzats en aquesta primera part; d'altra banda, però, perquè no són primordialment textos potencials de passat. Els dos primers, de l'*Antígona* i el *Filòctetes*, encara que poden ser interpretats com a potencials de passat, admeten fins i tot més, especialment el segon, la interpretació com a iteratius, cosa que aconsella d'analitzar-los amb els altres textos, en conjunt pocs, que només són iteratius. Els dos últims, de l'*Edip Rei*, són textos especials sense ἄν, finals en un context irreal; si hi ha alguna possibilitat d'entendre'ls com a potencials de passat, això s'ha d'analitzar dins aquest context seu, i amb altres textos irreal.

²⁶ Sobre aquest tema, per citar només les aportacions més especialitzades o algunes generals però recents, vegeu, p.e., P. CHANTRAINE, *Grammaire homérique*, vol. 2: *Syntaxe*, Paris

El dos primers textos, de l'*Electra*, són interrogatius, marc especialment adequat per a l'expressió de la potencialitat de passat, com hem dit més amunt²⁷. El tercer, de l'*Àjax*, no és apòdosi de cap període condicional i no s'hi copsa cap pròtasi sobreentesa. Tots tres tenen en comú que el context en què es troben convida a interpretar-los com a potencials de passat.²⁸ En els dos primers hi ha aoristos d'optatiu acompanyats d'ἄν, simplement per remarcar l'aspecte puntual que el context demana; el primer, a més, té una mera oració de relatiu, amb el verb en present d'indicatiu, que no canvia res de l'estructura del potencial. El tercer, que és la continuació d'un text examinat anteriorment en el segon grup —naturalment d'ἄν amb indicatiu—, consta de present d'optatiu + ἄν; a continuació hi ha un optatiu de desig de present-futur, però sense cap relació que modifiqui el sentit del text que ens ocupa, sinó que, al contrari, més aviat fa que el context el confirmi:

EL, 0875as (0873-0876)

φέρω (...) κἀνάπαυλαν ὦν πάροισθεν εἶχες (...) κακῶν.

{HL.} Πόθεν δ' ἄν εὔροις τῶν ἐμῶν οὐ πημάτων

ἄρηξιν, οἷς ἴασιν [^{PDW}/ίασις] οὐκ ...

Et porto (...) i la fi dels mals que tenies fins ara (...). ¿D'on podies haver tret tu un socors, un socors contra les meves penes, quan no s'hi (pot veure) remei?

EL, 1081a (1080-1082)

(...) διδύμαν ἐλοῦσ' ἐρινύν· τίς ἄν εὐπατρις ᾧδε βλάστοι;

(...) així que haurà vençut les dues fúries. ¿Qui podia haver nascut mai que fos tan digne d'un noble pare?

1953; I. MUÑOZ VALLE, «Las oposiciones entre el optativo y el indicativo modal en griego antiguo y tres pasajes de la *Odisea*», *Emerita* 38 (1970), esp. pp. 95-99; J. BRUNEL, «Les périodes conditionnelles du grec et le problème de l'optatif», *BSL* 75 (1980), esp. pp. 235-236, 240-241; A. C. MOORHOUSE, *The syntax of Sophocles* (Leiden 1982), pp. 229-231, 281; I. R. ALFAGEME, *Nueva gramática griega* (Madrid 1988), pp. 222-223; F. R. ADRADOS, *Nueva sintaxis del griego antiguo* (Madrid 1992), pp. 513-515, 533, 537.

²⁷ Vegeu l'inici de l'apartat 2°: *Av com a indicador de potencial de passat*, i la nota 15.
²⁸ N'hi ha altres de característiques semblants, algun dels quals figura en la *llista especial* també amb el signe «#1», però que tenen, o s'ha defensat que tenen, un valor irreal; per això seran analitzats en una part propera, junt amb els altres casos irreals més normals, els d'indicatiu. Sens subte és també possible que, de potencials de passat amb optatiu com els tres que ens ocupen i d'irreals amb optatiu com els que acabem d'apuntar, se'n trobin més en l'obra de Sòfocles. Cal estar a l'aguait i saber que és un fet que es dona, bé que residual i esporàdic; la llàstima és que la major part d'estudiosos ni esmenten el tema i sembla que considerin que es tracta d'un fet sintàctic absent de les tragèdies sofòclies. GOODWIN, o.c., §443, ho esmenta, i MOORHOUSE, o.c., 281, en parla breument, però de textos, en tot cas, irreals, que no és el moment, com hem dit, de comentar aquí.

AI, 0185as (0182-0186)

Οὐ ποτε [^{PDW}/οὐποτε] **γὰρ** [^D/τάν] (.. /..) ἔβας / τόσσον ἐν ποιμναις
πίτων· ἦκοι γὰρ ἄν θεία νόσος· ἀλλ' ἀπερῦκοι
καὶ Ζεὺς (...) καὶ Φοῖβος ...

*Perquè mai (...) no podies haver anat talment (...), que caiguessis sobre
uns ramats. Et deu haver vingut un mal enviat pel cel. Ah, que Zeus i Fe-
bos apartin ...*

Després d'una llarga introducció, necessària per donar la informació imprescindible sobre l'ἄν en l'obra de Sòfocles, amb la llista bàsica de totes les incidències d'una tal partícula en el nostre autor, hem anat organitzant tota aquesta allau de dades amb la intenció de fer-les més manejables. Així, una segona llista, naturalment més breu, ens ha introduït en la visió general dels usos modals d'ἄν amb indicatiu i participi o infinitiu equivalents, amb l'addició d'una petita llista de casos especials, o bé per la manca d'ἄν —tot conservant alguns valors modals de l'indicatiu— o bé per l'expressió d'alguns d'aquests valors a través d'ἄν amb optatiu. Finalment, hem començat l'examen detingut dels textos, ordenadament, prenent com a punt de partença els casos de potencial de passat, arribant fins i tot als casos insòlits, i aparentment inèdits en aquesta classificació, d'uns quants potencials de passat construïts amb ἄν i optatiu. En propers treballs continuarem aquesta anàlisi i, a mesura que tinguem suficient material comentat, podrem anar sintetitzant i traient conclusions. De moment, però, en podem treure dues de ben patents:

1. El nombre i la varietat de casos d'ἄν en l'obra de Sòfocles és més gran del que hom podia intuir i del que deixen entreveure les monografies; de tal manera que probablement hi són representades totes les variants d'aquesta construcció sintàctica testimoniades en època clàssica.
2. Com a exemple concret d'això, l'obra sofòclia pot oferir uns quants casos d'una construcció residual, la presència de la qual es reconeix molt poc en els autors de la seva època; i encara, ho fa buscant la varietat, evitant repetir els propis esquemes. Em refereixo, òbviament, als darrers casos analitzats: potencials de passat aconseguits, juntament amb l'ἄν, a través d'un element no habitual en aquesta funció: l'optatiu.